

**KONTROLA PONAŠANJA DECE I MLADIH KAO PRETPOSTAVKA
PRIMARNOG PREVENTIVNOG VASPITNOG DELOVANJA¹⁰⁰**

Emina Kopas-Vukašinović, redovni profesor¹⁰¹

Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet pedagoških nauka, Jagodina, Srbija

Apstrakt. U sistemu savremenog življenja prepoznajemo različite oblike socijalno-neprihvatljivih ponašanja dece i mladih. Svedoci smo njihovog agresivnog odnosa prema vršnjacima i drugim osobama, dečije razdražljivosti, preterane prilagođenosti i drugih neprimerenih ponašanja. Činjenica je da ovakva ponašanja negativno utiču na njihovo učenje i razvoj. Takođe, njihova ponašanja određuju pravac njihovog odrastanja, adaptaciju na nova okruženja i moralno rasuđivanje. Ciljem našeg istraživanja smo želeli da utvrdimo da li se i na koji način ostvaruje preventivni vaspitni rad sa učenicima srednjih škola, da bi se predupredila njihova neprihvatljiva ponašanja. Istraživanje je obavljeno primenom deskriptivne metode i postupkom analize sadržaja. Za potrebe ovog istraživanja smo pripremili nestandardizovan intervju za učenike i za njihove roditelje. Uzorak istraživanja su bili učenici srednjih škola u R Srbiji (N= 64) i njihovi roditelji (N= 64). Rezultati istraživanja potvrđuju da roditelji i školske institucije ne posvećuju dovoljno pažnje preventivnom vaspitnom radu sa decom/učenicima, niti to čine na adekvatan način. Ishodi ovog istraživanja podrazumevaju utvrđivanje mera za unapređivanje vaspitnog rada sa decom i mladima, u kontekstu primarne prevencije njihovih neprihvatljivih ponašanja.

Ključne reči: pravila upravljanja ponašanjem, tehnike nadzora, primarna prevencija neprihvatljivih ponašanja

*Ako si učitelj dece ili možda otac, budi
im učitelj vladanjem i životom.
(Rimska narodna poslovice)*

Uvod

Danas smo svedoci sve češćih situacija u školama, u kojima učenici ispoljavaju neprimerena ponašanja. Razdražljivost, njihov agresivan odnos prema vršnjacima, odraslima, ličnoj i društvenoj imovini, preterana prilagođenost i druga neprimerena ponašanja, u najvećem broju slučajeva ne podrazumevaju poremećaje, ali svakako predstavljaju rizična i neprihvatljiva ponašanja, koja upućuju na potrebu intenziviranja vaspitnog rada, često i konsekventnog delovanja roditelja i stručnih radnika u školama.

U ovom radu razmatramo mogućnosti preventivnog vaspitnog delovanja nastavnika i stručnih lica u srednjim školama, kako bi se predupredila neprimerena ponašanja dece/učenika. Kroz teorijski pristup problemu konkretizovani su mogući načini kontrole ponašanja i vaspitnog delovanja na učenike, u

¹⁰⁰Napomena: Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-68/2022-14/ 200140).

¹⁰¹emina.kopas@pefja.kg.ac.rs

kontekstu primarne prevencije, da do neprimerenih ponašanja ili poremećaja u ponašanju ne dođe. Takođe, pravilno usmerenim vaspitnim delovanjem, moguće je preusmeriti njihova ponašanja.

Na osnovu ovakvih teorijskih polazišta, u empirijskom delu rada smo se bavili vaspitnom praksom u srednjim školama, na osnovu odgovora učenika sa kojima smo razgovarali, kako bi došli do saznanja da li i na koji način nastavnici i stručni saradnici u školama reaguju u situacijama kada učenici ispoljavaju neprimerena ponašanja. Uporedo sa ovim saznanjima, obavili smo razgovor i sa roditeljima ispitanih srednjoškolaca, da bi saznali da li roditelji imaju uvid u njihova ponašanja u školi, zatim da li i na koji način vaspitno deluju na svoju decu, da bi kultivisali njihova ponašanja koja im predstavljaju problem u učenju i daljem razvoju.

Verujemo da će saznanja i iskustva do kojih smo došli i koja smo predstavili u ovom radu biti korisno polazište pedagoškim praktičarima za planiranje preventivnog vaspitnog delovanja u radu sa učenicima, u kontekstu primarne i sekundarne prevencije neprimerenih ponašanja.

Teorijski pristup problemu

U ovom radu smo pokušali da pedagošku prevenciju neprimerenih (neprihvatljivih) ponašanja odredimo kao sistem vaspitnog delovanja na pojedinca optimalnih razvojnih mogućnosti. Ovakav preventivan vaspitni rad podrazumeva delovanje stručnih radnika u školama i roditelja, onih koji vaspitavaju, s namerom da evidentno neprihvatljivo ponašanje deteta/učenika ne preraste u poremećaj u ponašanju. Bez obzira da li je reč o ispoljenoj agresivnosti, razdražljivosti, preteranoj prilagođenosti, evidentnoj slabijoj koncentraciji ili nekim drugim oblicima neprimerenog ponašanja, činjenica je da ovakva ponašanja narušavaju razvoj pojedinca u različitim razvojnim aspektima. Ovo narušavanje često podrazumeva zastoj u razvoju kognitivnih ili fizičkih potencijala, nesposobnost kontrole i kultivisanja sopstvenih emocija, neprepoznavanje ili nerazumevanje tuđih emocija, nepovoljan ili čak negativan status pojedinca u grupi, nesposobnost njegove adaptacije u sredini i uključivanja u zajednicu, neprimerena komunikacija, ili gušenje sopstvenih kreativnih potencijala. Bez obzira da li se razlozi za neprihvatljiva ponašanja pronalaze u porodici, sistemu institucionalnog obrazovanja i vaspitanja ili široj društvenoj zajednici, činjenica je da preventivno pedagoško delovanje podrazumeva peramentno praćenje ponašanja pojedinca, primenu smislenih pravila ophođenja prema njemu i tehnika nadzora u vaspitnom delovanju, kojima se obezbeđuje kontrola ponašanja u procesu njegovog razvoja i podučavanja. Na taj način je moguće obezbediti podsticajnu aktivnost pojedinca i uslove za prihvatljive odnose u grupi vršnjaka.

U literaturi nailazimo na konstataciju da istraživački rezultati potvrđuju da je u ostvarivanju preventivnih funkcija značajno jedinstveno delovanje svih aktera u prevenciji i integrisan pristup u primeni različitih preventivnih mera i aktivnosti, usmerenih na decu/učenike. Takođe, preventivne mere i aktivnosti daju bolje rezultate ako se realizuju na različitim nivoima prevencije, u skladu sa potrebama dece/učenika, koji i sami učestvuju u procesu njihovog planiranja, kao i u skladu sa potrebama odraslih koji se bave njihovim vaspitanjem (Šaljić, 2015). Takođe, u pedagoškoj literaturi su konkretizovana pravila pedagoškog delovanja roditelja i nastavnika, koja čine vaspitno-obrazovni proces prihvatljivim i za onog koji uči (vaspitanika), kao i za onog koji poučava (vaspitava) i istovremeno smanjuju rizike od pojave neprimerenih ponašanja. Ova pravila su determinisana kao pravila upravljanja ponašanjem (Cowley, 2006) i za njih se može reći da čine osnovu profesionalnih kompetencija odraslih, za kvalitetno vaspitno delovanje u radu sa decom. Ovakvo vaspitno delovanje se prepoznaje po jasno istaknutim ciljevima i očekivanjima odraslih u ponašanju dece. Takođe, oni koji vaspitavaju moraju biti svesni da su moguća i verovatna neočekivana i neprimerena ponašanja dece/učenika, ali i spremni da ih prepoznaju i blagovremeno deluju.

Značajno je da roditelji, nastavnici i stručni saradnici dobro poznaju individualne razvojne specifičnosti deteta i da prema njima određuju očekivane ishode, utvrđuju pravila ponašanja i moguće adekvatno konsekventno delovanje. Značajno je da učenicima bude jasno šta podrazumeva prihvatljivo ponašanje, kako treba da se ponašaju, zašto tako treba da se ponašaju i na koji način je moguće sankcionisati neprimerena ponašanja. Kada shvate smisao zahteva koji im se postavljaju u odnosu na njihova ponašanja, prepostavka je da će većina učenika lakše prihvatiti utvrđena pravila, te da će njihova ponašanja biti u većoj meri predvidljiva.

Za rad sa decom /učenicima, pripremljeni su različiti preventivni programi i programi vaspitnog rada, za jačanje njihovih emocionalnih i socijalnih veština, kojima se osnažuju primerena

(prihvatljiva) ponašanja, ne gubeći iz vida činjenicu i zahtev za permanentnim vaspitnim delovanjem, kao i potrebu praćenja i evaluacije vaspitnih ishoda, radi unapređivanja pedagoške prakse stručnih radnika u školama, kao i pedagoškog delovanja roditelja učenika (Bacović i sar., 2018; Dryden, Vos, 2004; Medouz i Kešdan, 2000; Đorđević, Kopas-Vukašinić, Mihajlović, 2020). Ovim programima je moguće realizovati pre svega osnovne vaspitne zadatke na svim uzrastima, uz njihovo postepeno usloznavanje i obogaćivanje (Kopas-Vukašinić, 2006). Zato je u savremenim nastavnim sistemima moguće razvijati vaspitne vrednosti međuzavisnog odnosa i komunikacije između dece/učenika i roditelja/nastavnika, uspostaviti optimalan odnos između inicijative onih koje poučavamo i nastavnikovog vođenja (Šejtanić, 2016).

Uzajamna ljubaznost i iskrenost, razumevanje sebe i drugog, delovanje i istovremeno slušanje, predstavlja umetnost nenasilne komunikacije u vaspitnom radu (Aldort, 2005; Ansambur, 2016). Značajno je kod onih koji vaspitavaju i vaspitanika razvijati sposobnost da iskreno izražavaju svoje potrebe, stavove, mišljenja, ali istovremeno i da budu saslušani i shvaćeni, te da neguju iskrene odnose između slobodnih i odgovornih ljudi, odnose razumevanja, podrške, tolerancije, koja nije određena popustljivošću već doslednošću (Ansambur, 2016; Kopas-Vukašinić, 2021). Kvalitetan vaspitni rad podrazumeva uslove u kojima će deca/učenici biti podsticani da izvršavaju zadatke i da se primerno ponašaju, ohrabreni od strane odraslih u različitim izborima, čime im se podiže nivo samopouzdanja, jača inicijativnost i spremnost na saradnju, unapređuje sposobnost samostalnog delovanja i donošenja odluka. Kada znamo da disciplinovanje, kao mera pedagoške prevencije, pomaže deci/učenicima da usvajaju određene oblike ponašanja iz sopstvenog iskustva, jasno je da je ovakav vaspitni rad podrazumeva pozitivno, proaktivno disciplinovanje dece. Ovakvo disciplinovanje, bez obzira da li je reč o porodičnim ili institucionalnim uslovima, podrazumeva vaspitne pristupe odraslih kojima se podstiče poželjno, prihvatljivo ponašanje deteta/učenika, odnosno redukuje mogućnost za nastajanje i razvijanje nepoželjnog, neprimerenog, neprihvatljivog ponašanja (Nešić i Popović-Čitić, 2018).

Značajno je da deca/učenici blagovremeno spoznaju i usvoje pravila i sposobnosti kojima se određuju primerena, prihvatljiva ponašanja, kao što su spremnost da se čeka na red, da se sasluša tuđe mišljenje, da se argumentovano debatuje u situacijama kada treba ubediti „drugu stranu“ u ispravnost ili neispravnost stava, sposobnost konstruktivnog rešavanja problema, pronalaženje kompromisnog rešenja i sl. Ponavljanjem pravila, uputstava, nastavnici i roditelji stvaraju uslove za fleksibilnost u proaktivnom disciplinovanju, za jasno i transparentno određenje granica mogućeg delovanja. Ove granice podrazumevaju ograničenja, nevidljive barijere, preko kojih deca/učenici ne smeju preći (Cowley, 2006). Odgovornost je na nastavniku i roditelju da ih vaspitava tako da oni budu svesni da su njihova ponašanja primerena ako su unutar postavljenih granica, koje su određene društveno prihvatljivim ponašanjima. Zato je K. D. Ušinski, osnivač pedagoške nauke u Rusiji, isticao značaj pravilnog pedagoškog takta nastavnika u radu sa decom, koji jasno upućuje na granice mogućeg delovanja u učionici, a čija je suština ozbiljnost koja dozvoljava šalu sa decom (Ušinski, prema: Krstić, 2014).

Da li u pedagoškoj praksi prepoznamo ovakve primere vaspitnog delovanja, da li deca/učenici odnos odraslih prema njima doživljavaju u kontekstu podsticanja i podržavanja društveno prihvatljivih ponašanja, aktuelna su istraživačka pitanja, značajna za unapređivanje vaspitnog rada u porodici i školi, kako bi se neprimerena ponašanja ispitanika predupredila, ili kultivisala.

Metodologija istraživanja

Ciljem našeg istraživanja smo želeli da utvrdimo da li se i na koji način ostvaruje vaspitni rad sa učenicima srednjih škola, da bi se predupredila ili prevenirala njihova neprihvatljiva ponašanja. Ovako određen cilj je ostvaren realizacijom istraživačkih zadataka, kojima je trebalo utvrditi koja su najčešća neprihvatljiva ponašanja ispitanih srednjoškolaca, konkretizovati uzroke takvih ponašanja i utvrditi da li i na koji je moguće efikasno delovati na učenika, da bi se ovakva ponašanja prekinula.

Istraživanje je obavljeno primenom deskriptivne metode i postupkom analize sadržaja. Za potrebe ovog istraživanja smo pripremili nestandardizovan intervju za učenike i za njihove roditelje. Uzorak istraživanja su bili učenici srednjih škola u R Srbiji (N= 64) i njihovi roditelji (N= 64). Da bi bilo moguće poređenje odgovora dece i njihovih roditelja, pitanja za učenike i roditelje su bila identična, ali postavljena iz ugla vaspitanika i onih koji ih vaspitavaju (o eventualnim neprimerenim

ponašanjima dece/učenika ili njihovih vršnjaka, uzrocima takvih ponašanja, mogućim načinima prevazilaženja problema koji im se dešavaju zbog takvih ponašanja, o vaspitnim uticajima nastavnika i roditelja u takvim situacijama).

Pod mentorstvom predmetnog nastavnika, autora ovog rada, istraživanje su obavili studenti treće godine Fakulteta pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina, budući vaspitači u domovima učenika, u okviru pripreme svojih samostalnih istraživačkih radova iz nastavnog predmeta Prevencija poremećaja u ponašanju. Istraživanje je obavljeno tokom tri školske godine, od 2019. do 2021. godine. Veličina uzorka je odredila deskripciju istraživačkih rezultata, koji su nakon individualnih istraživačkih aktivnosti, za potrebe ovog rada, zbirno predstavljeni i analizirani.

Interpretacija i analiza rezultata istraživanja

Uvidom u istraživačke rezultate ustanovljeno je da je *agresivno ponašanje* srednjoškolaca najčešće njihovo neprimereno ponašanje, i to češće u obliku verbalne, a ređe u obliku fizičke agresivnosti. Čak 48 učenika, od ispitanih 64-oro je u svojim ponašanjima, ili ponašanjima svojih vršnjaka u školi prepoznalo ispoljenu verbalnu agresivnost. Ukupno 27 učenika povremeno ispoljava i fizičku agresivnost, uz verbalnu, dok 8 učenika ispoljava agresivnost prema imovni drugih učenika. Razlozi ovakvih ponašanja učenika su predstavljeni kroz njihove komentare da ih vršnjaci *nerviraju, iritiraju, smaraju, dosadni su, bezobrazni, provociraju, vređaju, zadirkuju, ili im uzimaju lične stvari*. Među uzrocima ovakvih neprihvatljivih ponašanja učenici prepoznaju nervozu, bes, sebičnost, potrebu da se bude zanimljiv i popularan, da se privuče pažnja vršnjaka, povučenost ili stidljivost učenika prema kojima su agresivni, popustljivost roditelja koji nisu naučili svoju decu da poštuju starije, ili pak nasilničko ponašanje roditelja prema deci, koja vremenom iz pozicije žrtve prelaze u poziciju nasilnika.

Interesantan je odgovor jednog učenika koji za svog druga koji je agresivan prema vršnjacima, ističe da *on svoje roditelje skoro i ne viđa jer po ceo dan igra igrice, a većina profesora je digla ruke od njega*. Njegovi vršnjaci smatraju da takve učenike treba izbegavati, izbaciti ih iz škole, utvrditi jasne kazne za takva ponašanja, zbog njih u školi treba angažovati policajca i vaspitača za delikvente, treba ih češće slati na razgovor kod stručnih saradnika (pedagoga, psihologa).

U odnosu na ispoljenu agresivnost srednjoškolaca, ispitani roditelji smatraju da se roditelji tih učenika ne bave svojom decom. Evidentna je njihova nebriga za svoju decu i vaspitna zanemarenost. Ističu da su to roditelji koji uglavnom ne znaju gde su njihova deca, sa kim i kako provode slobodno vreme, da nemaju vremena za svoju decu uz opravdanje da su preuzeti. Mišljenja su da bi bilo korisno organizovati javne roditeljske sastanke, na kojima bi se obnarodovala ovakva neprimerena ponašanja učenika (*da problem izađe na videlo*) i zajedničkim predlozima nastavnika i roditelja utvrdile mere pedagoškog preventivnog rada sa tim učenicima, ali i sa njihovim roditeljima. Takođe, roditelji smatraju da se pedagoška prevencija agresivnih ponašanja učenika najčešće svodi na razgovor sa učenicima, od strane nastavnika, stručnih saradnika i roditelja, bez planiranog i sistematskog praćenja i vaspitnog delovanja. Roditelji smatraju da ni oni, ni nastavnici u školama nisu edukovani za pedagošku prevenciju neprimerenih ponašanja učenika.

Sledeće ponašanje, koje su učenici i njihovi roditelji prepoznali kao neprimereno, problematično, koje deci/učenicima predstavlja problem u nastavnim aktivnostima i zbog čega imaju slabiji uspeh, jeste njihova *slaba koncentracija*. Srednjoškolci pronalaze uzroke za svoju slabiju koncentraciju u dosadi na časovima, nezainteresovanosti za nastavne sadržaje, nedovoljnoj motivaciji za rad, nedovoljnom učenju, potrebi da se bave drugim, a ne školskim (nastavnim) aktivnostima, slabijem uspehu u školi, u konfliktima sa nastavnicima, kao i neprimerenim ponašanjima pojedinih nastavnika, koji uvredama ispoljavaju verbalnu agresivnost prema učenicima. Interesantni su odgovori učenika u kojima uzroke pronalaze u ponašanjima nastavnika i njihovih roditelja. Ističu da jedan broj nastavnika ne uspeva da održi disciplinu učenika na časovima, a da roditelji nemaju vremena da kod kuće vežbaju sa decom. Roditelji učenika ističu dva uzroka slabe koncentracije srednjoškolaca. Opravdanje za ovakva ponašanja učenika pronalaze u karakteristikama pubertetskog i postpubertetskog perioda, ali smatraju da je nezainteresovanost učenika za nastavne sadržaje takođe čest uzrok njihove slabe koncentracije, što upućuje na potrebu organizacije kvalitetnijeg nastavnog rada u školama. Učenici i roditelji su potvrdili da u slučajevima slabije koncentracije učenika nastavnici ih šalju na razgovor (savetodavni rad) kod odeljenskih starešina i stručnih saradnika i to su

jedine aktivnosti u oblasti pedagoškog preventivnog rada. Roditelji smatraju da bi ovakve razgovore svakako trebalo češće i planski organizovati. U slučajevima neprimerenih ponašanja nastavnika, potrebno je potražiti pomoć od prosvetne inspekcije, u saradnji sa direktorom škole.

Interesantan je podatak da su ispitanii srednjoškoolci oba ova neprimerena ponašanja (agresivnost i slabu koncentraciju) povezali sa dečijom *razdražljivošću*, koju prepoznaju kao uzrok, ali i kao ishod pomenutih ponašanja. Ističu da je razdražljivost uzrok i prateća pojava (ponašanje) kod agresivnih učenika, dok je kod učenika sa slabijom koncentracijom posledica slabijih školskih postignuća. Vremenom, razdražljivost učenika može uzrokovati i njihova agresivna ponašanja, kako prema vršnjacima, tako i prema nastavnicima, kao i roditeljima. Uzroke dečije razdražljivosti ispitanii srednjoškoolci prepoznaju i u preobimnim i nejasnim nastavnim sadržajima, preteranim (neprimerenim) zahtevima nastavnika u radu sa učenicima, u strahu učenika od neuspeha, kada smatraju da neće moći da odgovore zahtevima nastavnika. Ispitanii učenici i njihovi roditelji su mišljenja da nastavnici moraju posvetiti više pažnje planiranju i organizaciji nastavnih aktivnosti, a stručni saradnici praćenju njihove realizacije. Smatraju da razdražljivi učenici treba redovno da idu na razgovor kod školskog psihologa ili pedagoga. Njihove odeljenske starešine treba da razgovaraju sa nastavnicima, u ciju da se učenicima pomogne da razumeju nastavne sadržaje i da njima ovladaju, da nastavnici podstiču njihovu inicijativnost i saradnju u nastavnim aktivnostima.

Predstavljeni istraživački rezultati jasno upućuju na konstataciju da je, na ispitanom uzorku, agresivnost (verbalna, fizička, u odnosu na vršnjake, odrasle i tuđu imovnu) najčešće ispoljeno neprimereno ponašanje učenika srednje škole. Uzroke za ovakva ponašanja srednjoškoolaca prepoznajemo s jedne strane u neadekvatnom ili nedovoljnom vaspitnom delovanju njihovih roditelja, ali i neprimerenom ponašanju jednog broja nastavnika u školama. Uz agresivnost, učenici i njihovi roditelji ukazuju na evidentnu slabiju koncentraciju učenika i njihovu razdražljivost. Ovakva neprihvatljiva ponašanja učenika su najčešće posledica neadekvatnog i neprimerenog rada nastavnika, ili pak previsokih očekivanja i nastavnika i roditelja. Od odeljenskih starešina i stručnih saradnika u školama, kao i od školskih policajaca i vaspitača za delikvente, očekuje se kontinuirano posmatranje i praćenje učenika koji ispoljavaju neprimerena (neprihvatljiva) ponašanja, a zatim organizovano delovanje (savetodavno i konsekvantno), da bi se ovim učenicima pomoglo, da njihova neprimerena ponašanja budu kultivisana u društveno prihvatljiva. Da bi pomenuta očekivanja bila i ostvarena, potrebno je da i nastavnici i roditelji imaju bolje razvijene kompetencije za kvalitetan vaspitni rad sa decom/učenicima. Iskustva i srednjoškoolaca i njihovih roditelja potvrđuju da u školama, osim najčešće oraganizovanih razgovora sa nastavnicima, odeljenskim starešinama i stručnim saradnicima, nema organizovanih aktivnosti u domenu pedagoškog preventivnog vaspitnog rada, niti u domenu pedagoško-psihološkog usavršavanja roditelja za razvijanje kompetencija za uspešno roditeljstvo.

Istraživački rezultati nas upućuju na konstataciju da učenici smisleno i znalački prepoznaju i povezuju različita neprihvatljiva ponašanja svojih vršnjaka, prepoznaju uzroke i posledice neprimerenog vaspitnog delovanja stručnih radnika u školama i roditelja učenika, kao što je slučaj sa učenicima koji ispoljavaju agresivna ponašanja, a istovremeno su i razdražljiva, ili pak u slučajevima kada je razdražljivost evidentna i kod učenika sa slabijom koncentracijom. Ovakvi rezultati potvrđuju da se kod učenika mogu istovremeno pojaviti različiti oblici neprimerenih ponašanja i da su ovakva ponašanja često u uzročno-posledičnom odnosu, kada jedno ponašanje izaziva ili je izazvano drugim. Ove konstatacije upućuju na potrebu jedinstvenog sagledavanja dečijeg učenja, ponašanja i razvoja, u kontekstu različitih činilaca njihovog vaspitanja. To je razlog više da se pedagoškoj prevenciji neprimerenih ponašanja posveti posebna pažnja, u smislu jedinstvenog vaspitnog delovanja i kontrole ponašanja učenika u školi, porodici, u grupi vršnjaka i široj društvenoj zajednici.

Zaključak

Na osnovu interpretacije i analize istraživačkih rezultata, zaključke u ovom radu konkretizujemo kroz utvrđen predlog mera, kojima je moguće kontrolisati ponašanja učenika i unaprediti vaspitni rad sa njima, od strane stručnih radnika u školama i roditelja učenika. Ove mere mogu predstavljati značajno polazište za unapređivanje pedagoške prakse, ali i polazište za nova istraživanja o njihovoj efikasnosti u vaspitnom radu sa decom/učenicima. Mere koje predlažemo

moguće je odrediti u odnosu na učenike, nastavnike i roditelje. Kada je reč o učenicima, značajno je osposobiti ih za usvajanje normi i pravila primernog vladanja i prihvatljivog ponašanja. To podrazumeva njihovu spoznaju da su neprihvatljiva ponašanja uzrok mnogih problema u učenju i razvoju učenika, da nepovoljno utiču na sve aspekte njihovog razvoja i da je neophodno kultivisati ih konsekvantnim merama. Takođe, u vaspitnom radu svojih nastavnika i roditelja učenici treba da prepoznaju zainteresovanost odraslih za njihova ponašanja i dosledno delovanje u situacijama kada ta ponašanja nisu prihvatljiva, uz puno uvažavanje svakog deteta/učenika, emocionalnu vezanost, iskrenost i razumevanje. Takođe, deca/učenici treba da odrastaju u uslovima u kojima će moći da se dokazuju u različitim naučnim, umetničkim ili sportskim disciplinama, prema svojim interesovanjima i potencijalima.

Da bi se sa učenicima ostvarili ovakvi odnosi, i nastavnici i roditelji moraju imati razvijene profesionalne kompetencije za vaspitni rad i pedagošku prevenciju neprimerenih ponašanja. Ove kompetencije podrazumevaju njihova znanja o pravilima upravljanja ponašanjem i tehnikama nadzora, koje treba da primenjuju u radu sa učenicima, u kontekstu primarne prevencije, da do neprimerenih ponašanja ne dođe, ili pak u kontekstu sekundarne prevencije, radi kultivisanja već izraženih neprihvatljivih ponašanja učenika. To podrazumeva znanja o osnovnim koracima u pedagoškoj prevenciji neprimerenih ponašanja, kao i veštine za njihovu primenu. Pomenuti koraci podrazumevaju: 1) identifikaciju, prepoznavanje i uviđanje neprimerenog ponašanja ili učestalih reakcija pojedinca; 2) traganje za mogućim motivima i uzrocima neprimerenih ponašanja, u kontekstu naslednih i sredinskih činilaca dečjeg razvoja (i njihovo utvrđivanje); 3) utvrđivanje i izbor mogućih adekvatnih načina delovanja na pojedinca i blagovremenih intervencija u datom socijalnom okruženju; 4) utvrđivanje potencijalnih snaga, sposobnosti, vrednosti deteta/učenika, potencijala za predstojeće pedagoško preventivno delovanje i prevazilaženje problema u njegovom ponašanju; 5) identifikacija mogućih slabosti i prepreka za pedagoško preventivno delovanje ili rešavanje evidentnih problema (u odnosu na pojedinca, okruženje, utvrđene standarde prihvatljivog ponašanja i konsekvantnog delovanja); 6) praćenje evidentnih ishoda primenjenih načina pedagoškog preventivnog delovanja, ili interventnih programa; 7) posmatranje i praćenje ponašanja i delovanja pojedinca u toku i nakon pedagoškog preventivnog delovanja, evidencija ishoda kao primera dobre prakse i u cilju razvijanja modela pedagoške prevencije (Kopas-Vukašinić, 2021:14). Mere kojima je moguće kontrolisati ponašanja dece i unaprediti vaspitni rad sa njima, podrazumevaju osposobljenost i sremnost njihovih roditelja za kontinuirano vaspitno delovanje, neposrednu i posrednu kontrolu ponašanja dece, kao i znanja o predstavljenim osnovnim koracima u pedagoškoj prevenciji neprimerenih ponašanja i veštine za njihovu primenu. Na osnovu odgovora ispitanika u ovom istraživanju, škola i društvena zajednica imaju značajan zadatak da pomognu i nastavnicima i roditeljima, da ih kroz različite oblike stručnog usavršavanja osposobe za pedagošku prevenciju neprimerenih ponašanja dece/učenika. Na kraju je značajno da istaknemo da adekvatan vaspitni rad podrazumeva neophodnost jedinstvenog vaspitnog delovanja škole i porodice, u primeni pomenutih mera i interventnih programa. Samo jedinstvenim vaspitnim delovanjem, zajedničkim praćenjem ponašanja i postignuća dece/učenika, podsticanjem razvoja njihovih ukupnih potencijala, moguće je ostvariti adekvatan pedagoški preventivan rad. To podrazumeva da se vaspitnom radu posvećuje ništa manja pažnja u odnosu na obrazovne aktivnosti sa učenicima. U sistemu savremenog življenja, vaspitni rad i u školi i u porodici je često na marginama delovanja nastavnika i roditelja. I jedni i drugi gube iz vida činjenicu da bez kvalitetnog vaspitnog rada, kao i primerenih i profesionalnih ponašanja onih koji vaspitavaju, kod dece/učenika nije moguće razviti potencijale, niti ih vaspitavati za društveno prihvatljivo ponašanje. Neprestanim promišljanjem o postupcima onih koje vaspitavaju, kao i preispitivanjem ličnih postupaka, stručni radnici u školama i roditelji ovladavaju veštinama svog vaspitnog delovanja i pomažu deci/učenicima da spoznaju granice svojih primerenih, društveno prihvatljivih ponašanja.

Literatura

- Aldort, N. (2005). *Vaspitavamo decu, vaspitavamo sebe*. Beograd: Eduka d.o.o.
- Ansambur, T. (2016). *Ne budite ljubazni, budite iskreni*. Beograd: Čarobna knjiga. Preuzeto 11. juna 2022. sa sajta: https://www.delfi.rs/img/artikli/2016/06/9788677024635_ne_budite_ljubazni.pdf
- Backović, A., Vujović, S., Bajković, R., Čalov-Prelević, A., Božović, R., Gavranović, J. i Jokić, T. (2018). *Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika i učenica, Priručnik za nastavnike i nastavnice u osnovnoj školi*. Podgorica: UNICEF i Zavod za školstvo Crne Gore.
- Cowley, S. (2006). *Tajne uspješnog rada u razredu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dryden, G., Vos, J. (2004). *Revolucija u učenju*. Beograd: Timgraf.
- Đorđević, M. M., Kopas-Vukašinić, M. E. i Mihajlović, M. A. (2020). Teaching Competencies of Pre-service Primary School Teachers to use an Integrated Approach in Teaching Science, Art, and Mathematics, In: V. Savić and O. Cekić-Jovanović (Eds.), *Professional Competences for Teaching in the 21st Century* (173–186). Jagodina: University of Kragujevac, Faculty of Education.
- Kopas-Vukašinić, E. (2006). Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38, 1, 174–189.
- Kopas-Vukašinić, E. (2021). *Kontrola ponašanja dece i mladih: prevencija i/ili mogućnost vaspitnog delovanja*, str. 96. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu. Preuzeto 17. jula 2022. sa sajta https://pefja.kg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/06/E.Kopas-Vukasinovic_Kontrola-ponasanja.pdf
- Medouz, S., Kešdan, A. (2000). *Kako pomoći deci da uče*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nešić, M. i Popović-Ćitić B. (2018). Kažnjavanje kao način disciplinovanja dece u porodici, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, Vol. 17, Br. 2, 235–256.
- Šaljčić, Z. (2015). Prevencija nepoželjnih ponašanja učenika u postojećoj školskoj praksi – zakonski i programski okvir, *Nastava i vaspitanje*, God. LXIV, Br. 1, 145–160.
- Šejtanić, S. (2016). Komunikacija učesnika vaspitno-obrazovnog procesa u savremenim nastavnim sistemima, *Naša škola*, LXXII, 75, 47–62.

**BEHAVIORAL CONTROL OF CHILDREN AND YOUTH AS A PREREQUISITE FOR
PRIMARY PREVENTIVE EDUCATIONAL ACTION**

***Emina Kopas-Vukašinić, full professor
University of Kragujevac, Faculty of Education, Jagodina, Serbia***

Abstract: *In the system of modern living, we recognize various forms of socially unacceptable behaviors of children and youth. We are witnessing their aggression towards peers and other people, children's irritability, excessive conformity, and other inappropriate behaviors. The fact is that such behaviors have a negative impact on their learning and development. Also, their behaviors determine the direction of their growing up, adaptation to new environments and moral judgment. The goal of our research was to determine whether, and in what way, preventive educational work with high school students is realized, in order to prevent their unacceptable behaviors. We applied the descriptive method and the content analysis procedure in our research. For the purposes of this research, we have prepared a non-standardized interview for students and their parents. The sample used in our research consisted of high school students in the Republic of Serbia (N = 64) and their parents (N = 64). The results of the research confirm that parents and educational institutions do not pay enough attention to preventive educational work with children/students, nor do they perform it adequately. The outcome of this research includes determining measures to improve educational work with children and youth, in the context of primary prevention of their unacceptable behaviors.*

Key words: *behavioral management rules, supervision techniques, primary prevention of unacceptable behaviors*